

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

ПЕРЦОВА Т. С.

аспірантка кафедри правознавства
юридичного факультету
Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.4.37>

ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙ: ПРАВОВА СУТНІСТЬ

У статті здійснюється комплексний аналіз правової природи та значення етичних стандартів у різних професійних сферах. Автор досліджує концептуальні основи етичних стандартів, їх роль у забезпеченні високого рівня професійної діяльності та захисту інтересів клієнтів і суспільства. Особлива увага приділяється взаємозв'язку етичних стандартів з правовими нормами та нормативними актами, що регулюють професійну діяльність. Аналізуються визначення та підходи до розуміння етичних стандартів у різних професійних сферах, їх значення для професійної етики та формування довіри між професіоналами, клієнтами та суспільством. Аналізується роль етичних стандартів у забезпеченні якості професійних послуг, дотриманні прав і свобод клієнтів, а також у попередженні професійних порушень і зловживань. Розглядаються механізми забезпечення дотримання етичних стандартів у професійній діяльності, роль професійних асоціацій та регуляторних органів у контролі за виконанням етичних норм, а також правові наслідки порушення етичних стандартів. Проводиться порівняльний аналіз міжнародного та національного досвіду у розробці та впровадженні етичних стандартів, їх адаптації до специфіки різних професійних сфер та культурних контекстів. Досліджується правова сутність етичних стандартів, їх місце у системі правових норм та нормативних актів.

У висновках статті наголошується на важливості етичних стандартів як невід'ємної складової правового регулювання професійної діяльності, що сприяє підвищенню професійної відповідальності, забезпеченню якості послуг та захисту інтересів суспільства. Автор робить висновок про п'ять основних тенденцій щодо кодексів поведінки та професійних настанов, а також про необхідність подальшого вдосконалення механізмів імплементації та контролю за дотриманням етичних стандартів, а також про важливість міжнародного співробітництва у цій сфері.

***Ключові слова:** етичні стандарти, правила етичної поведінки, етичний кодекс, ділова етика, порушення етичних правил, відповідальність, трудові відносини.*

Pertsova T. S. Ethical standards of professions: legal essence

The article provides a comprehensive analysis of the legal nature and significance of ethical standards in various professional fields. The author examines the conceptual foundations of ethical standards, their role in ensuring a high level of professional activity and protecting the interests of clients and society. Particular attention is paid to the relationship between ethical standards and legal norms and regulations governing professional activities. The definitions and approaches to understanding

ethical standards in various professional fields, their importance for professional ethics and building trust between professionals, clients and society are analyzed. The author analyzes the role of ethical standards in ensuring the quality of professional services, observance of clients' rights and freedoms, and prevention of professional violations and abuses. The mechanisms for ensuring compliance with ethical standards in professional activities, the role of professional associations and regulatory authorities in monitoring compliance with ethical standards, and the legal consequences of violations of ethical standards are considered. A comparative analysis of international and national experience in the development and implementation of ethical standards and their adaptation to the specifics of various professional fields and cultural contexts is carried out. The legal essence of ethical standards and their place in the system of legal norms and regulations are studied.

The article concludes with an emphasis on the importance of ethical standards as an integral part of legal regulation of professional activities, which contributes to enhancing professional responsibility, ensuring the quality of services and protecting the interests of society. The author concludes that there are five main trends in codes of conduct and professional guidelines, as well as the need to further improve the mechanisms for implementing and monitoring compliance with ethical standards, and the importance of international cooperation in this area.

Key words: *ethical standards, rules of ethical behavior, code of ethics, business ethics, violation of ethical rules, responsibility, labor relations.*

Вступ. Етичні стандарти професій є фундаментальною складовою сучасного суспільства, що забезпечує високий рівень професійної діяльності, захист інтересів клієнтів та суспільства загалом. Етичні стандарти поведінки існують майже в кожній професії. Галузеві кодекси поведінки існують десятиліттями, і кожен з них формулює конкретні етичні та професійні настанови. Вони формують основу для довіри між професіоналами, клієнтами та суспільством, забезпечуючи справедливість, чесність та відповідальність у професійній діяльності. Етичні стандарти є особливо важливими у таких сферах, як медицина, юриспруденція, освіта, журналістика, де дії професіоналів мають прямий вплив на життя та добробут людей. Однак емпіричних досліджень щодо сприйняття дослідниками цих кодексів поведінки досить мало.

Мета статті: сформувати розуміння правової сутності етичних стандартів, їх значення для професійної діяльності та механізмів забезпечення їх дотримання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема правового регулювання правил етичної поведінки та підстав притягнення до дисциплінарної відповідальності приділяли увагу такі науковці: М. Г. Александров, М. Й. Бару, Г. С. Гончарова, В. В. Жернаков, П. І. Жигалкін, М. І. Іншин, М. О. Кабаченко, В. І. Прокопенко, О. І. Процевський, П. Д. Пилипенко, С. М. Прилипко, Г. І. Чанишева, О. М. Ярошенко та ін.

Виклад основного матеріалу. Треба наголосити на тому, що помилки в етичних судженнях престижних, авторитетних і впливових корпоративних працівників можуть підірвати довіру до їхніх організацій або професій. Дійсно, етичні кодекси поведінки є цінним джерелом інформації для осіб, які приймають етичні рішення [1].

Етичний кодекс – це письмовий, офіційний документ, що складається з моральних стандартів і рекомендацій, покликаних допомогти керувати поведінкою працівників або компаній. Етичні кодекси є поширеним явищем через їхню передбачувану важливість для організацій і досліджень. Згідно з дослідженням Центру ділової етики, проведеним у 1992 році, понад 90 відсотків великих корпорацій мають етичні кодекси, що значно більше, ніж приблизно 40 відсотків великих корпорацій, які повідомляли про наявність етичних кодексів у 1950-х роках [2]. Треба також наголосити на важливості етичних кодексів для дисципліни праці, оскільки дисципліна праці є невід’ємним елементом будь-якої колективної праці,

і в свою чергу сприяє досягненню узгодженості дій окремих осіб та одержання високих показників спільної діяльності [3].

Гордон і Міяке [12] припускають, що такі кодекси поведінки можна використовувати для запобігання та протидії неетичній поведінці (наприклад, хабарництву). Хоча кодекси поведінки та етичні настанови відіграють важливу роль у корпоративному та діловому контекстах, вони можуть мати ще більше значення у дослідницькому середовищі. Кожна наукова галузь або дисципліна має власний набір етичних і професійних настанов або принципів. У межах цих дисциплін етичні настанови відрізняються за деталізацією та змістом. Наприклад, етичний кодекс Американського товариства біохімії та молекулярної біології складається з трьох коротких підрозділів, що містять різні зобов'язання перед громадськістю, іншими дослідниками або студентами. З іншого боку, етичні принципи і кодекс поведінки психологів - галузі, що складається як з дослідників, так і з практиків, - містить преамбулу, п'ять загальних принципів і багато специфічних етичних стандартів, які дуже детально охоплюють кожен аспект різних психологічних дисциплін і професій (Американська психологічна асоціація, 2002). Принципи передбачають переважно інтерактивний фокус, з акцентом на повагу до людей та їхніх прав, чесність, справедливість і відповідальність у відносинах. Кодекси поведінки в комп'ютерних науках є набагато загальнішими і наголошують на таких якостях, як професійна компетентність, дотримання зобов'язань і повага до електроніки (Association for Computing Machinery, 1992) [4]. А Етичний кодекс ученого України (схвалений постановою загальних зборів НАН України 15.04.2009 № 2) складається з передмови і семи невеликих розділів.

Кодекси етики та професійні настанови створюються з кількох причин. По-перше, створення кодексів і настанов створює узгоджені нормативні стандарти для дослідників певної галузі. Крім того, кодекси поведінки створюються для того, щоб уникнути юридичних наслідків етичних порушень і сприяти покращенню іміджу в суспільстві [5] або для того, щоб гарантувати, що представники певної галузі підтримують вищі стандарти поведінки, ніж це передбачено законодавством.

Незважаючи на поширеність і важливість кодексів поведінки, дослідження, що вивчають їхню ефективність щодо поведінки, дають неоднозначні результати. Деякі дослідження показали, що етичні кодекси є ефективними, тобто досягають своєї мети. В експериментальному дослідженні Хегарті та Сімс [6] виявили, що аспіранти, яким було доручено приймати рішення в умовах, коли в організації існувала етична політика, приймали більш етичні рішення, ніж ті, хто не ознайомився з етичною політикою.

Аналогічно, в іншому дослідженні, коли учасників попросили відреагувати на сценарії, було виявлено, що умови, які включали етичний кодекс, впливали на моральність дій учасників [7], що вказує на те, що неетичну поведінку можна контролювати або пом'якшувати за допомогою організаційних практик та політик. Якісне дослідження, присвячене комп'ютерній етиці, дійшло висновку, що формальні кодекси комп'ютерної етики впливають на прийняття рішень і тому їх важливо мати [8], якщо ці кодекси ефективно поширюються в організації і вважаються легітимними серед її членів.

У своєму дослідженні, проведеному серед студентів-бізнесменів, Клік і Леонард [9] виявили, що етичні кодекси не є достатньо сильним інструментом впливу на етичну поведінку при прийнятті рішень. Мерфі, Сміт і Дейлі [10] виявили слабкий зв'язок між існуванням етичних кодексів та етичною поведінкою, вказуючи на те, що етичні кодекси, і зокрема лідерство, не мають сильного впливу на етичну поведінку, натомість виявивши, що ставлення та розмір організації є кращими предикторами етичної поведінки. Треба констатувати, що зростання кількості і типів етичних порушень у наукових дослідженнях свідчить про те, що етичні кодекси поведінки і професійні настанови не виконують свого призначення. Те, як дослідники сприймають кодекси, важливо для кращого розуміння їхніх сильних і слабких сторін.

Спробуємо виокремити тенденції, що стосуються використання дослідниками професійних норм та настанов. Ці тенденції не є конкретними, взаємовиключними підходами, яких може дотримуватися людина, думаючи про настанови, а радше різними поглядами на

норми та настанови. Перша тенденція стосується властивості дослідників висловлювати необізнаність щодо настанов, що збігається з висновками [11]. Наприклад, вони вказують на свою необізнаність щодо існування таких настанов або на свою наївність, коли йдеться про те, як і коли їх використовувати. Через брак знань про професійні настанови особи, які демонструють таку модель мислення, піддаються більшому ризику недотримання норм, кодексів поведінки та професійних настанов, ніж ті, хто володіє такими знаннями. Однак цей ризик може бути зменшений завдяки очевидному самоусвідомленню свого незнання настанов. У реальних етичних ситуаціях таке самоусвідомлення може спонукати людей шукати відповідні галузеві чи організаційні настанови.

Друга тенденція, у якій дослідники говорили про етичні настанови, стосувався їхнього використання в конкретних умовах. Тобто, люди будуть користуватися настановами, коли вони є чіткими і конкретними, передбачають певний курс дій і коли наслідки недотримання таких настанов є серйозними. Деякі етичні дилеми є більш серйозними за своєю природою, ніж інші, і тому професійні асоціації в певній галузі та дослідницькі організації роблять конкретні настанови щодо поведінки в таких ситуаціях більш актуальними. Дослідники часто краще обізнані з цими широко розрекламованими настановами і дотримуються їх, оскільки знають про шкоду, яка може бути заподіяна в результаті їх недотримання. Однак такі настанови можуть затьмарювати настанови щодо менш серйозних видів неетичної поведінки, що призводить або до відсутності таких настанов, або до меншої уваги до них та їхнього поширення, коли вони існують.

Третє, це те, що неписані норми в певній галузі можуть вважатися такими ж прийнятними, як і офіційні правила та настанови, і, таким чином, представляти життєздатну альтернативу для людей, які стикаються з етично навантаженими ситуаціями, коли чіткі, формальні правила відсутні. Однак таке переконання може призвести до ускладнень, оскільки те, що вважається соціально прийнятним для людей спільної професії, не обов'язково є найкращим варіантом дій. Крім того, це може ускладнюватися мінливістю норм у різних дисциплінах [8], що несе в собі неявну непослідовність того, що вважається належним.

Четверта тенденція свідчить про випадки, коли люди поклалися на власні моральні орієнтири та цінності за відсутності чітких професійних норм, що узгоджується з висновком [11] про те, що люди раціоналізують свої рішення фразами на кшталт «це просто здається правильним». Ефективність цієї тенденції щодо етичної поведінки, ймовірно, залежить від моральних стандартів людини. Тобто, те, як людина вирішує діяти, залежить від її суб'єктивного уявлення про те, що є правильним, а що неправильним. Як наслідок, такі особи можуть діяти у спосіб, який не відповідатиме тому, як би діяла більшість професіоналів у їхній галузі в тій самій ситуації.

П'ятою і останньою тенденцією є думка про те, що настанови не потрібно сприймати серйозно, тобто, що вони є лише настановами, а не правилами. Такі люди можуть вважати настанови гнучкими і такими, що можуть бути пристосовані до їхніх власних упереджень і суджень. Наприклад, вони можуть вважати, що їхня власна думка про те, як щось має бути зроблено, переважає встановлену норму або настанови, наприклад, що безпекою можна пожертвувати заради ефективності, незважаючи на те, що диктують правила. З іншого боку, цілком можливо, що деякі настанови є архаїчними і більше не є найкращим способом дій, і люди, які гнучко підходять до використання таких настанов, можуть насправді обрати кращий або більш етичний спосіб дій.

Висновки. Таким чином, маємо відзначити, що доречно говорити про п'ять основних тенденцій щодо кодексів поведінки та професійних настанов: 1) вираження необізнаності щодо настанов, 2) використання етичних настанов, коли є чіткі правила і наслідки є суттєвими, 3) перевага професійних норм над галузевими етичними настановами, 4) використання внутрішнього компасу за відсутності чітких настанов і 5) сприйняття настанов як негнучких, ідеалістичних і таких, що представляють найкращий сценарій.

Тобто, етичні стандарти є невід'ємною частиною правового регулювання професійної діяльності. Вони виконують важливу роль у забезпеченні якості послуг, захисті прав та інте-

ресів клієнтів, а також підтримці довіри до професійних спільнот. Етичні стандарти, будучи інтегрованими у професійні кодекси та нормативні акти, сприяють формуванню високих стандартів професійної етики та відповідальності.

Правова природа етичних стандартів проявляється у їх взаємодії з правовими нормами та механізмами контролю за їх дотриманням. Важливим аспектом є забезпечення ефективних механізмів імплементації та контролю за виконанням етичних норм, що включає роль професійних асоціацій, регуляторних органів та судових інстанцій. Це дозволяє не тільки попереджати професійні порушення, але й оперативно реагувати на них, забезпечуючи захист прав клієнтів та суспільства в цілому.

Досвід різних країн у розробці та впровадженні етичних стандартів свідчить про важливість міжнародного співробітництва та обміну найкращими практиками. Це сприяє гармонізації етичних норм та підвищенню їх ефективності у глобальному контексті.

Список використаних джерел:

1. Neukrug E, Lovell C, Parker RJ. Employing Ethical Codes and Decision-Making Models: A Developmental Process. *Counseling and Values*. 1996; 40(2):98–106.
2. Fulmer, RM. Personnel Administrator. 1969. *Ethical Codes for Business*; p. 49-57.
3. Кабаченко М. О. Дисципліна праці як правова категорія: спроба визначення поняття / М. О. Кабаченко // Актуальні проблеми права: теорія і практика. - 2012. - № 25. - С. 310-315. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/app_2012_25_39.
4. Giorgini V, Mecca JT, Gibson C, Medeiros K, Mumford MD, Connelly S, Devenport LD. Researcher perceptions of ethical guidelines and codes of conduct. *Account Res*. 2015;22(3):123-38. doi: 10.1080/08989621.2014.955607. PMID: 25635845; PMCID: PMC4313573.
5. Ethics Resource Center and The Behavior Research Center. *Ethics Policies and Programs in American Business: Report of a Landmark Survey of US Corporations*. Washington, D.C: 1990.
6. Hegarty WH, Sims HP. Organizational philosophy, policies, and objectives related to unethical decision behavior: A laboratory experiment. *Journal of Applied Psychology*. 1979; 64(3):331–338.
7. Laczniak GR, Inderrieden EJ. The influence of stated organizational concern upon ethical decision making. *Journal of Business Ethics*. 1987; 6(4):297–307.
8. Pierce MA, Henry JW. Computer ethics: The role of personal, informal, and formal codes. *Journal of Business Ethics*. 1996; 15(4):425–437.
9. Cleek MA, Leonard SL. Can corporate codes of ethics influence behavior? *Journal of Business Ethics*. 1998; 17(6):619–630.
10. Murphy PR, Smith JE, Daley JM. Executive attitudes, organizational size and ethical issues: Perspectives on a service industry. *Journal of Business Ethics*. 1992; 11(1):11–19.
11. House MC, Seeman JI. Credit and authorship practices: educational and environmental influences. *Accountability in research*. 2010; 17:223–256.
12. Gordon K, Miyake M. Business approaches to combating bribery: A study of codes of conduct. *Journal of Business Ethics*. 2001; 34(3–4):161–173.

